

НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ: СОЦИОЛОГИЈА
СТУДИЈСКИ ПРОГРАМ: ВАСПИТАЧИ - ПРВА ГОДИНА
ПРЕДАВАЊЕ ПО РАСПОРЕДУ: ПОНЕДЕЉАК, 18.05.2020.
ВРЕМЕ: 08,45-09,30
НАСТАВНИК: Проф. др Јован Базић

46. Религија

О религији (лат. *религио* - учење које се тиче највишег бића; божанство, бога; веру, вероисповест) постоји мноштво теоријских одређења и ставова, као и методолошких приступа који узимају њена различита својства. Религија се често дефинише као веровање у бога, односно "као вера у онострани свет, или као веза човека с *оностраним бићем*".¹ Такво одређење религије проистиче из својствености религијске активности у којој се човек обраћа "натприродној" сили или "оностраним" бићу да би утицао на природу и објаснио свој положај у свету.

За социолошко становиште о разумевању религије најважнија су учења Маркса, Диркема и Вебера. Под њиховим утицајем засовани су доминантни теоријски ставови о религији. Они су сматрали да је религија, у суштини илузија, а да је *други свет* о којем религија говори, у ствари стварни свет искривљен кроз призму религијског симболизма.

Маркс је сматрао да је "религија опијум за народ", јер пружа оправдање за неједнакости које владају у друштву између богатих и сиромашних. Тиме је он у религији видео значајне идеолошке елементе. Диркем је указао на значај религије истичући њене кохезионе функције у друштву - религија тражи да се људи редовно састају како би потврдили своја заједничка веровања и вредности. А по Веберу, религија је важна због улоге коју има у друштвеним променама, особито улоге коју је имала у развоју западног капитализма.

У човековом животном искуству подручје религиозног није као и друга подручја деловања, оно је потпуно "привилеговано подручје" - подручје доживљаја *светога*. И Диркем је истицао да је битна карактеристика религије веровање у свето. Религиозни човек, према Диркему, дели ствари и појаве на свете и профане. Религиозност се односи на оно што је мистериозно и тајанствено подручје човековог односа са својим Богом, односно на оне најдубље и најинтимније димензије људске егзистенције. Кад год је реч о религији и религиозном понашању, реч је и о доживљају *светога* или придавања атрибута светости духовима, боговима, стварима, речима и сл. Зато је за разумевање суштине религије важно указати на њена два основна елемента: 1) значај *светог*, које је омеђено божанским духом, тајновитошћу, жељом за приближавање савршенству; оно је изражено у више облика: света места, свети предмети, свети ритуали, свете забране, свете животиње, свети догађаји, свето време итд; и 2) *веровање* у натприродно порекло света (у творца и спасење) као универзално стање мира и вечности, судњи дан царства божјег, трпљење на овом свету и утеху коју пружа божанство. Поред тога, заједничке карактеристике у свим религијама јесу: коришћење симбола, који изазивају осећање поштовања и страхопоштовања; и разноврсних ритуала или церемонија у којима учествују заједно свештеници и верници. За религију је

¹ В. Павићевић, *Социологија религије*, Београд 1980, стр. 11.

битна и вредносна димензија, јер је она извор доброг, истинитог и лепог, односно морално - обичајна страна пошто се на основу ње стиче човечност.

Религија има своју структуру која изражава њен особени систем, али и њену везу са другим културним творевинама у друштву. Ту структуру чине следећи елементи: учење о богу, религијаска осећања, ритуали (обреди), симболи и религијска организација.

Религијско учење о натприродном бићу (богу) јавило се као потреба у време настанка монотеистичких религија да се, ради јединства верске заједнице, фиксирају *исправни* начини замишљања бога и оностраног света уопште. Пошто се онострано биће замишља као свемоћно и свезнајуће биће, то јест биће с неограниченим даровима и моћима, природно је да се према њему гаје особена осећања. То су осећања страха и захвалности. Она, код религиозног човека, проистичу из осећања зависности од бога, јер од њега *долазе* срећа и несрећа. Ритуали или обреди проистичу из учења о натприродном бићу и сврха ових радњи је да се удовољи богу - утиче на његову вољу, да се ублажи његов гнев, да му се ода захвалност. У ритуалне радње спадају молитва, жртва, разни церемонијали итд. Симболи представљају врсте знакова које људи стварају да би преко њих упућивали нека своја осећања или идеје богу, пошто се он сматра недокучив непосредним путем. Зато има мишљења да се сва религија може одредити као скуп симбола или служење симболима.²

И на крају, религијска организација, она представља посебну верску групу људи са истим веровањем који се удружују и организују како би могли да се одрже у конкуренцији са другим верским групама У томе им помажу свештеници, који обављају и друге религиозне послове: изводе ритуал, организују верски живот, преносе религијско учење на млађе генерације итд. Основни облици верског организовања су: култ, секта, деноминација (конфесија) и црква.

Црква (грч. *kyrione oikia* - господарева кућа, божански дом) је израз институционализације хришћанства и облик хијерархјске организације свештеника и верника. Црква је уређена на основу догми и канона. Догма (грч. *dogmhma* - суд, закључак) се односи на судове вере које прихватају верници и у које се не може сумњати, већ само веровати. То су, у ствари, институционализована и сређена верска учења. Канони (грч. *kahnon* - мера, правило) су верска и етичка правила које је црква прогласила. Најчешће се канони изражавају као верски прописи о понашању. У црквама се развија култ, односно поштовање одређених вредности и различитих обреда, верске светковине. Црквени представници су свештеници.

Секта (лат. *sequi* - следовати, пратити) представља групу следбеника неког верског учења која се одвојила од цркве и коју је црква одбацила и осудила. За цркву је веровање којег се секта држи неправилно. С друге стране, секте цркву (православну или католичку) сматрају сектом која се одвојила од "правилног учења" садржаног у Библији. Основне разлике између цркве и секте огледају се у томе што су цркве велике и етаблиране целине, са формалном бирократском структуром и хијерархијом верских званичника, а секте су мање и неформалније групе верника, али уколико дуго опстану могу да се институционализују и изврше деноминацију.

Религија, као и свака друштвена појава, има своју улогу у друштву, односно одређене функције, а то су: дефинисање "особеног погледа на свет", психолошко-емоционална или компензациона функција, етичка и друштвено-интегративна функција. Религијски поглед на свет полази од идеје о два света - *онострано биће* и *овострано биће*,

² М. Марковић, *Дијалектичка теорија значења*, Београд 1961, стр. 223-228.

при чему се онострано схвата као несамостално, јер је настало из оностраног. Затим, религијски поглед, у основу света, ставља надсветско духовно начело. Психолошка функција религије односи се на задовољење егзистенцијалне негативности или фрустрираности у људском животу, које религиозни човек превладава веровањем у натприродно биће и натприродну моћ. А религија, с друге стране, пружа подршку таквом човеку, смањује напетост и даје утеху у стању патње. Етичка функција религије састоји се у формулисању основних моралних правила и начела у чијој је основи учење о *светом*, као и у њиховом подржавању и ширењу међу верницима. И, на крају, друштвено-интегративна функција, која је изражена у повезивању и идолошким уједињавању глобалног друштва као најмоћнија друштвена чињеница стоји изнад појединаца и спаја их.

Религија је прошла разне облике и фазе у свом развоју. То су, пре свега, начини на који је нека религија замишљала натприродно или свето биће, тако да се у социологији нарочито истичу: анимизам, тотемизам и теизам.

Анимизам (лат. *anima, animus* - душа, дух), спада у најраније фазе развоја религије. То је веровање да у свету постоје духови и да они управљају појединим стварима и догађајима. Веровало се, а и данас многи људи верују, да човек има посебну душу која се суштински разликује од тела, која може да живи и после телесне смрти. Претпоставља се да је човек до анимизма дошао тумачећи сан. Док снева, њему се указује паралелни живот - он путује, види друге људе, па и мртве. Објашњавајући сан, он је могао да претпостави да у свим људима и стварима постоје духови, невидљива бића. Поред овог психолошког објашњења анимизма, многи антрополози сматрају да је анимизам настао у време преласка на земљорадњу и сточарство, када се повећала човекова зависност од природних сила, јер је обрада усева у значајној мери зависила од природних појава. А те силе су могле бити *добре* и *зле*, а пошто су оне ван човекове спознаје и домашаја, онда њима неко управља - духови. Зато је овакав начин стицања средстава за живот могао условити анимистички начин мишљења и веровања.

Тотемизам је наредна фаза у развоју религије, или варијанта анимизма пошто је и код тотемских група изражено веровање у духове.³ Овај израз потиче од речи *тотем*, који је симбол одређених предмета, биљака или животиња, у којем, по веровању тадашњих људи, борави дух умрлих предака. Такве биљке и животиње посебно су цењене у животу одређеног рода и племена. Као симбол натприродне, силе, сматрано је да тотем штити цео род од зла. Према њему је гајено сујеверно поштовање, јер онај који верује сматра да између њега и тотема постоји посебна повезаност. Та веза је узајамна - тотем штити човека, а човек своју пажњу према њему показује на различите начине, не убија ако је то животиња, или га не бере ако је то биљка.

Теизам је трећа фаза у развоју религијске свести. Настаје у време када су људи спознали појмове, врсте и родове ствари, па у вези с тим и дошли до идеје да поједини духови управљају читавим групама сродних ствари или догађаја и да не пребивају више у самим стварима, већ на посебним местима (на врховима планина или на небу). Овако замишљени духови називају се боговима. У оквиру теизма разликују се две етапе: *политеизам* (веровање у више богова) и *монотеизам* (веровање у једног бога, духовног управљача читавог света). У време политеизма духови су потпуно одвојени од појединачних предмета и постају апстрактна бића, примивши карактер богова. Богови су били најпре персонификација одређених општих појава и ствари из природе, као што су

³ В. Павићевић, *Исто*, стр. 180.

сунце, море, киша, гром. Тако су се појављивали богови сунца, мора, кише, грома итд. Касније, у комбинацији појава из природе и људског друштва, богови добијају фантастичне ликове (девојке-рибе, човека-коња), да би на крају попримили у свему људске облике и представљајући разне појаве из живота људи. Монотеизам се поклапа са настанком великих робовласничких империја. Како су раније богови имали локални карактер, стварањем великих империја постепено се долази до идеје о постојању једног бога, а сви остали, дотадашњи богови, преображавају се у разне свеце, анђеле и апостоле, који врше одређене заштитне функције и постају покровитељи ужих друштвених заједница. У монотеизму бог више нема лик човека као у политеизму. Он је постао појам одређене натприродне силе, која је иако невидљива свуда присутна. Основне монотеистичке религије данас су: јудаизам, хришћанство и ислам.

У свету данас постоји мноштво религија и оне се класификују или разврставају по различитим критеријумима, али је међу њима основна подела на западне и источне религије. У западне религије убрајају се: хришћанство (православље и католичанство), јудаизам и ислам. А у источне: браманизам, будизам, зенбудизам, конфучијанизам, таоизам, хиндуизам, шинтоизам итд. Основне разлике су у трансценденцији западних и иманенцији источних религија, као и црквеним организацијама. Саставни део религијског живота у савременом свету чине верски покрети, који се деле на: нове верске покрете (покрети који признају свет, покрети који одбацују свет, покрети који се прилагођавају свету); миленаристичке покрете (очекивање у скоро спасење верника); верски фундаментализам (позивање на изворно тумачење светих текстова), који је најизраженији у исламском фундаментализму.⁴

Секуларизација (лат. *secularizare* - посветовнити, учинити световним) је, у суштини, слабљење улоге религиозних веровања, ослобођење друштвених установа и индивидуалног понашања од религиозног утицаја. Секуларизација се може изразити као преовладавање схватања и тумачења света самим светом, без прибегавања појму "надсветске" силе; преовладавање "овостраних" духовних вредности уз истовремено слабљење и потискивање религиозних вредности; заснивање морала на људским моћима и потребама, без прибегавања идеји божанства као извора и ауторитета у моралним питањима; и повлачење религије у цркве, у сферу приватног права и приватног живота људи.⁵ Процес секуларизације, односно световно гледиште на свет, почиње значајније да долази до изражаја у време хуманизма и ренесансе када се људски разум све више схвата као једини извор сазнања и критеријум истине. На разуму је Р. Декарт засновао рационалистички метод мишљења који не трпи никакав неприкосновени ауторитет изнад разума. Развојем рационализма и других филозофских праваца (нарочито, материјализма и комунизма), уз истовремени напредак науке и технологије, урбанизације као и организације савременог друштва на либералистичким начелима, развијали су се погледи на свет друкчији од религијског. Тиме су процеси секуларизације битно ојачали тако да је утицај религије значајно опао, али не до те мере да је религија у опасности да нестане. Она и даље има значајну улогу у савременом свету.

47. Сазнање

⁴ Видети шире: Е. Barker; М. Warburg (eds), *New Religions and New Religiosity*, Arhus 1998.

⁵ В. Павићевић, *Исто*, стр. 313-314.

Сазнање настаје из тежње људи да спознају свет око себе и да га мисаоно протумаче, као и да помоћу ума овладају проблемима који се пред њих постављају. Основни типови сазнања су здраворазумско, филозофско и научно. Здраворазумско сазнање заснива се на чулном увиду у стварност, односно на основу опажања и разума, на непосредном искуству.⁶ Такво сазнање је пуно предрасуда и емоционално обликовано, тако да је, углавном, непоуздано. Међутим, и здраворазумско сазнање тежи рационалном сазнању, јер кроз мисаони процес и интеракцију са другим људима долази до његове провере и објективизирања. Зато се може рећи да здраворазумско сазнање представља увод у сваки други облик сазнања, нарочито у филозофију и науку.

Филозофија. - Филозофија (грч. *philosophia* - љубав према мудрости) је општи поглед на свет, она говори о најопштијим законима кретања и развита природе, друштва и људског мишљења, о човековој егзистенцији, о односу мишљења и бића (субјекта и објекта), духа и материје, дакле о питањима пред којима наука заостаје. Постоје два основна значења филозофије. У једном значењу под њом се подразумева рационално исказивање о свету (стварности), чији се искази могу проверити и чија се истинитост може доказати. Тиме се филозофија приближила науци као најопштије сазнање, односно постала и сама наука која уопштава исказе или најопштија научна дисциплина. У другом значењу она је задржала спекулативни карактер, односно особине сазнања које тумачи свет (стварност), независно од емпиријског искуства било које врсте. Она тежи да утврди да ли је свет какав је дат у искуству истоветан са светом какав стварно јест, независно од искуства. Али, без обзира на ово подвајање, садржај филозофије је усмерен на опште сазнање о деловима света, његовој повезаности и положају човека у њему.⁷

Филозофија у знатној мери даје субјективну слику о свету, јер у њој велику, а често одлучујућу улогу имају појединачни искази, машта, проницљивост, емоције итд. Субјективној димензији филозофије доприноси и то што се у њен предмет често уноси и постављање крајњег циља и смисла човека на земљи, то јест процењивање појединих вредности које у друштву постоје. Пошто је процењивање вредности ствар која не спада у науку, јер не служи открићу света, већ је у домену друштвеног стваралаштва, то је овај њен елемент утолико субјективнији. Филозофија је, као и друге области друштвених и духовних творевина, условљена, како по садржају, тако и по пореклу, одговарајућим друштвеним елементима који објективно постоје у сваком друштву, почев од поделе рада, друштвене раслојености и конфликта, па све до начина живота. Све то утиче и на њене представе о свету.

Наука. - Наука представља систем рационалног сазнања о појавама и процесима у објективној стварности. За разлику од здраворазумског сазнања и филозофског погледа на свет, до научних сазнања се долази на основу рационалних претпоставки, утврђених процедура и упутстава. Зато су научна сазнања истинита и доказива, па увек постоји могућност провере, под одређеним правилима и условима. Циљ науке је утврђивање истине, правилности или доласка до потпуно нових открића, било да је реч о природи, друштву или човеку. Међутим, треба имати у виду да је и научна истинитост релативна, јер се наука налази у сталном развиту, па се истине које она утврђује стално проверавају и понекад мењају. Зато је наука институционализовани систем знања који је координиран у

⁶ М. Пешић, *Социологија*, Београд 1998. стр. 5.

⁷ М. Печулић; В. Милић, *Исто*, стр. 178.

целини и установљен у виду исказа, критичких оцена и верификација било у форми њиховог преношења или стандардизације и чувања.

Улога науке у друштву састоји се у томе што она проистиче из потребе људи да сазнају своју природну и друштвену околину, како би њоме успешније овладали и обезбедили што боље услове своје материјалне и друштвене егзистенције. Зато је наука и практична делатност, јер тежи да својим сазнањима и открићима помогне људској пракси, тако да је развој науке неодвојив од човекове практичне делатности и његовог својства као стваралачког бића.

48. Уметност

Уметност је посебан облик људског стваралаштва који је заснован на субјективном естетском доживљају и животном искуству ствараоца да, помоћу чулних симбола, изрази доживљај света или онога што би свет требало да буде. То стваралаштво се опредмеђује у материјалним, чулно доступним и на посебан начин структурисаним делима која изазивају код примаоца сложене психофизичке процесе. Дела уметности су разноврсне духовне творевине, материјализоване у посебним облицима и формама (ликовној, музичкој, драмској, литерарној итд). Она су продукти индивидуалног стваралаштва; израз индивидуалности и оригиналности сваког уметника; плод маште и унутрашњег богатства личности и представљају израз слободе уметничког стваралаштва.

Поред стваралаштва, уметност изражава и специфично сазнање о животу, које не даје ни један други облик друштвеног сазнања, јер представља посебну форму или начин сазнања који се може означити као *сликовито сазнање*, чија се особеност, за разлику од појмовно-апстрактног сазнања, састоји управо у конкретно-појединачном облику одражавања. За разлику од науке, која је превасходно продукт интелектуалне и рационалне делатности, у уметности до изражаја долазе емоционалне и личне могућности уметника, његова психа и његово лично разумевање света. У уметности се човек на специфичан начин одражава у одређеном времену, како у односу према природи и укупној стварности, тако и у контексту система релација које постоје у његовом односу према друштву као целини и према појединим друштвеним групама и институцијама. То се изражава преко људске активности у произвођењу творевина које се процењују као лепе. А *лепо*, у ширем смислу, означава сва уметничка дела.⁸

Уметност не постоји као вредност сама по себи, изоловано од друштвене стварности, без обзира на њену диференцираност према животној пракси. Тек у једном поређењу уметничког дела са том стварношћу, са којом се разликује, оно добија свој нарочит естетски карактер, претварајући се у *објекат*, "у естетску ствар, која је, истина, ослобођена од сврховитог односа животне праксе, али ипак припада објективном свету".⁹ Зато уметност има, поред естетског, и друштвени карактер, који се огледа у потреби људи за новим сазнањима и искуствима која проширују просторе могућег и продубљују људске видике. У тој функцији, постоји стална комуникација између уметности и друштва, односно, између уметника и публике. Поред тога, друштвеност уметности се изражава и у томе што је уметност у свом развоју повезана са другим облицима стваралаштва и друштвеним

⁸ Видети шире: Ш. Ласло, *Основи естетике*, Београд 1966.

⁹ Х. Клоц, *Уметност у XX веку*, Нови Сад 1995, стр. 18.

односима у целини, па су тиме и уметнички стилови и циљеви у извесној мери условљени и нису могући у свим временима (утицај религије на средњовековну уметност, материјалистичке филозофије на реализам, индустријског друштва на постмодернизам итд). Тај однос се може посматрати и са друге стране, као утицај уметности на друге облике стваралаштва и на друштвене односе, као на пример утицај романтизма на јачање национално-ослободилачких покрета у Европи половином XIX века.

Дакле, у уметности, са становишта социологије, могуће је запазити три функције: 1) естетску, којом се утиче на обликовање укуса људи; 2) сазнајну, којом се обогаћује знање, иако то није примарна функција уметности; и 3) друштвено-преображајна, а то је могућност да се подстакне социјална акција, јер уметничко стваралаштво изражава стварност појава и друштвених збивања кроз призму своје емоционалности.¹⁰ Зато се и указује да уметност нема непосредну утилитарно-сазнајну улогу и да се не ствара ради неке економске потребе већ да испуни личност и изрази свет вредности.

Постоје разне врсте уметности што условљава и разноврсне поделе, од којих, овом приликом указујемо на једну. А то је подела уметности на: 1) fine уметности (музика, позориште, литература, ликовне уметности); 2) комбиноване уметности (игра, позориште, опера); 3) примењена уметност (керамика, текстил, минијатурно сликарство) и 4) популарна уметност (филм, забава, штампа, радио и телевизија).

49. Друштвене вредности и норме

Вредности и норме су од великог значаја за сва друштва и културе. Вредности су "идеална својства објеката која их чине пожељним за људе".¹¹ То су оне идеје које одређују шта се сматра важним, вредним и пожељним у неком друштву. Ове идеје дају значење и служе као водич људима у њиховој интеракцији са светом који их окружује. Друштвене норме, или друштвени правила, су правила понашања која одражавају вредности културе једног друштва и оне "непосредно регулишу понашање људи, и то често до најситнијих појединости".¹² Друштвене вредности и норме су шира категорија од појединих облика културних творевина или друштвене свести (религија, филозофија, наука, уметност итд), јер се налазе у њиховој основи као одређени стандарди помоћу којих се схвата пожељно или непожељно.

Друштвене вредности. - Оне су дубоко укоренење у културу друштва и, уопште, у свакодневни живот људи, јер како К. Косик указује, "људска стварност није само продукција новог већ је и репродукција прошлости".¹³ У нашој култури се као вредности истичу: храброст, родољубље, част, моћ, снага, радиност, доброта, поштење, корисност итд. Вредности се разумеју као циљеви које треба остварити и њих људи настоје да реализују у свим областима свесне делатности. Зато су оне и покретачи људске делатности, али, с друге стране, вредности детерминишу све врсте друштвеног понашања - друштвених акција, идеологија, ставова, моралних судова, вредновања уметности итд. Разна друштва стварају различите вредности исте врсте, па се оне разликују од друштва до друштва. Зато се

¹⁰ Д. Коковић, *Исто*, стр. 200-201.

¹¹ Р. Д. Лукић, *Исто*, стр. 275.

¹² *Исто*, стр. 278.

¹³ К. Косик, *Дијалектика конкретног*, Београд 1967. стр. 138.

вредносни идеали, као што су праведност, поштење, лепота, учтивост, нежност итд, разликују зависно од културе.¹⁴ Оно што је за једно друштво добро за друго није. И у истом друштву се разликују вредности различитих друштвених група и појединаца. Оно што је лепо за једног сељака, није за варошанина.¹⁵ Неки људи за вредност држе скромност и религиозна уверења, а некима је вредност хедонистички живот и материјално благостање, итд. Такође, ни вредности нису константне величине у истом друштву. Када се говори о вредностима неког друштва треба увек имати у виду друштвено-историјски контекст, јер се вредности тог друштва могу разумети само у поменутом контексту.

Људи су увек суочени са вредностима из прошлости и вредностима у настајању, онима које се тек уводе и успостављају и својим трајањем потврђују. У том процесу долази и до извесног спора између старих и нових вредности све док се нове вредности не успоставе и старе потисну. Неке вредности имају велики значај за опстанак друштва (не убиј, не кради, помози у невољи, забрана инцеста, итд) и оне су непромењиве у друштву и имају универзални карактер.

Вредности су у функцији очувања друштвеног система и културе. Поремећаји и преокрети у систему вредности повлаче за собом и велике ланчане поремећаје у целокупном друштву. Вредности имају снагу узора и орјентира, па се социјализацијом прихватају као правила. Функционисање вредности осигурано је наградама и казнама. Свака заједница се осигурава одређеним вредностима које дају значење свим људским поступцима и свему што је специфично у појединачној заједници или култури.¹⁶

Друштвене норме. - Вредности се у одређеном друштву конкретизују правилима понашања, деловања и мишљења, односно друштвеним нормама. Оне окружују човека и он је са њима у најнепосреднијем додиру, толико тесно и непосредно да их и не осећа, па и када поступа по њима, чини му се да поступа сасвим самостално, онако како је он одредио, а не како је друштво прописало. На тај начин правила омогућују функционисање друштвеног живота и усклађивање друштвених делатности без чега нема друштва. Друштвених норми има много врста, али је најважнија подела на техничка правила и друштвене прописе.

Техничка правила су правила о понашању човека према спољној природи. То могу бити разна упутства о технолошким процедурама у производњи или процедурама у лечењу, правила о заштити на раду, противпожарној заштити, грађевинска правила итд. Ових правила има веома много у свим областима људске делатности. У поштовању ових правила су, у принципу, више заинтересовани појединци и друштвене групе на које се она односе, него друштвена заједница, јер њихово непоштовање углавном не шкоди интересима заједнице. Технички прописи се доносе и мењају у складу са верификованим научним достигнућима у одређеној области и немају локални карактер, не свде се на државне или неке друге оквире, на пример: правила о коришћењу плина у домаћинству иста су свуда у свету.

¹⁴ Е. Kale, *Uvod u znanost o kulturi*, Zagreb 1988, str. 76.

¹⁵ Код нас у Србији, у селу су до скоро биле цењене и сматране лепим крупне и дебеле девојке, "румене и једре", за које се претпостављало да ће имати здрав пород и да могу у потпуности да овладају тешким пословима на селу, како у кући, тако и на њиви и ливади. Док су у варошима и градовима биле на цени мршаве девојке, са израженом сексипилношћу и "дамским манирима". Тако да су са становишта сељака, девојке које су сматране лепим у градовима, у њиховим очима биле "метиљаве" или "фрајле"; док су девојке са села, које су тамо сматране лепим, у очима варошких момака биле "незграпне" и "ружне".

¹⁶ Е. Кале, *Исто*, стр. 78-79.

Друштвени прописи су правила о понашању људи у друштву. Њих има више врста: право, обичај, морал, мода, правила пристojности, правила лепог понашања (бонтон), правила учтивости итд, али се за моралне и правне норме може рећи да оне чине суштину друштвених прописа, јер су најчешће и све друге норме на њима засноване.

Друштвеним прописима се врши опште уређење људског понашања. Њима се регулишу односи људи у разноврсним друштвеним заједницама и институцијама - од државе до породице. Ови прописи су увек у интересу шире заједнице, тако да је она веома је заинтересована за поштовање прописа, јер њихово непоштовање шкоди интересима заједнице. Међутим, интереси заједнице не морају да буду и интереси свих њених чланова појединачно. Зато, да би се обезбедило поштовање прописа, друштвена заједница у процесу социјализације указује појединцима на важност прописа и на последице у случајевима поштовања или непоштовања прописа - уколико се придржавају прописа следи награда, као и обрнуто, казна.

Друштвени прописи се састоје из два дела: диспозиције и санкције. *Диспозиција* означава основно правило о понашању, којим је регулисано како се треба понашати и њеним поштовањем се штите интереси заједнице. Зато је у интересу сваке заједнице усклађивање и устаљивање понашања како би она могла успешно да функционише; али је то, истовремено, и у интересу појединаца јер су тиме сигурни у остваривању својих намера. *Санкција* је изведена из диспозиције и означава правило о томе шта се чини у случају непоштовања диспозиције, односно основног правила о понашању. За непоштовање норми друштво, организованим апаратом за принуду, примењује различите санкције, према учињеном делу. Оне могу бити разноврсне, почев од благих прекора и опомена, до одузимања одређених добара, ускраћивања слободе па и до одузимања живота. Тиме се у извесној мери задовољава жеља за одмаздом према прекршиоцу интереса заједнице, али је главно дејство казне васпитно, како би се људи уздржали од кршења друштвених прописа. Моралне норме су обавезујуће за појединце, али истовремено и код људи су социјализацијом развијена снажна осећања обавезности моралног понашања, тако да развијене личности имају јасан однос према моралу. Лични став појединца у погледу кршења морала повлачи специфичну санкцију која не постоји код других норми, а то је *грижа савести*. Грижа савести је унутрашња препрека да се морал крши, механизам који не дозвољава појединцу да делује против доброг, а у случају кршења формира снажно осећање које изазива кајање и раздире његову личност, тако да то осећање може да га одведе у смрт. С друге стране морално понашање санкционише и заједница, а њене санкције крећу се од најблажих, као код обичаја, од подсмеха и презира до смртне казне. Појавом правних прописа морал се институционално штити, па се за његово кршење примењују законске санкције.

Друштвене норме су творевина културе одређеног друштва чија је основна друштвена улога опште уређење друштва и регулисање друштвених односа у циљу интеграције и функционисања друштва, односно уједињавања појединаца и друштвене заједнице. У социологији се цео комплекс друштвених норми детаљно изучава и он се обично дефинише изразом *нормативна култура*.